

tü'l-vildân (*el-Mukaddimetü'l-Kurtubiyye*) adlı eserinin şerhidir (Dârü'l-kütübî'n-Nâsriyye, nr. 1593). **6. Şerhu'l-Âcurrûmiyye.** İbn Âcurrûm'un nahve dair eserinin şerhidir (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, nr. 4855/He). **7. Ma'ûnetü'l-kârî li-Şahîhi'l-Buhârî** (Rabat el-Hizânetü'l-âmme, Kettâniyye, nr. 1912). **8. Tuhfetü'l-muşallî** (nşr. Abdurrahman Avn ve Muhammed Ebü'l-Ecfân, baskı yeri yok, 1984). **9. Şerhu 'Akîdeti's-Senûsî** (Süleymaniye Ktp. Yenicami, nr. 744). **10. 'Umdetü's-sâlik 'alâ mezhebi Mâlik.** **11. el-Fetħu'r-rabbânî 'alâ 'Akîdeti İbn Ebî Zeyd el-Ķayrevânî** (son iki esere ve diğerlerine ait bazı yazma nüshalar için bk. *GAL Suppl.*, II, 435).

Menûfî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır. *Telħiṣu't-Tahkîk*, *Tavzîhu'l-elfâz ve'l-me'ânî*, *el-Feyzû'r-rahmânî* (bu üç eser de *er-Risâle*'nin şerhleridir), *Şerhu Muhtaşarı Ħalîl*, *Şerhu Mürsîdî't-tullâb*, *Şryâne-tü'l-kârî 'anî'l-ħaṭa'i ve'l-laħni fi'l-Buħârî*, *Şerhu Müslim*, *Şerhu't-Terġîb ve't-terħîb*, *Şerhu Menâzili's-sâ'irin*.

BİBLİYOGRAFYA :

Bedreddin el-Karâfî, *Teuṣihu'd-Dibâc* (nşr. Ahmed eş-Şüteyfi), Beyrut 1403/1983, s. 137-138; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-ħicâl*, III, 253; a.mlf., *Lakṭü'l-ferâ'id* (*Elifü sene mine'l-vefeyât* içinde, nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1396/1976, s. 293-294; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtiħâc*, Trablus 1408/1989, II, 344-345; *Fihristü'l-kütübħâneti'l-Hidiviyye*, III, 160, 161, 162, 170-171, 176; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 272; Serkis, *Mu'cem*, I, 301, 966, 1119; II, 1314-1315; Brockelmann, *GAL*, II, 411; *Suppl.*, I, 302; II, 434-435; Sezgin, *GAS*, I, 479-480; Fuâd Seyyid, *Fihristü'l-maḥṭtât*, Kahire 1383/1963, II, 5, 74; III, 96; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fikħi'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 57, 150; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 11; Muhammed el-Menûfî, *Delîlü maḥṭtâtî Dâri'l-kütübî'n-Nâsriyye bi-Temġrât*, Muhammediyye 1405/1985, s. 53, 58, 59, 60, 65, 69, 70, 77, 79, 94, 106, 143.

AHMET ÖZEL

MENÜFİ

(المنوفى)

Muhammed b. Abdilhâdî
b. Muhammed el-Menûfî
(1915-1999)

Faslı âlim ve araştırmacı.

24 Şevval 1333 (4 Eylül 1915) tarihinde Miknâs'ta doğdu. İlimle uğraşan bir aileye mensuptur. İlk eğitimini Miknâs'taki okullarda aldı ve Kur'an'ı ezberledi (1928). Bu arada kendisini ilim meclislerine gö-

türen babasının gözetiminde İbn Âşir'in *el-Mürsîdü'l-mu'în*, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*, Mecrâdî'nin *el-Cümmel*, Ahdarî'nin *es-Süllemü'l-mürevnaḥ*, İbn Kîrân'ın *el-İsti'âre*, Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'nin *el-'Akîdetü's-suġrâ*, Ebû Bekir İbn Âsım'ın *el-'Âşmiyye*'sinin bir kısmını, Ebü'l-Hasan ez-Zekkâk'ın *el-Lâmiyyetü'z-Zekḳâkiyye* ve Halîl b. İshak'ın *el-Muhtaşar* adlı eserleri gibi fıkıh, Arap dili, mantık ve kelâma dair metinleri ezberledi. Kaleme aldığı otobiyografisinde belirttiği üzere daha sonra şehrin çeşitli camilerinde geleneksel öğrenime devam ederek aralarında Muhammed b. Hüseyin el-Arâişî, Muhtâr b. Muhammed el-Cilânî es-Sintîsî, Muhammed b. Mübârek el-Hilâlî, Muhammed b. İdrîs eş-Şebîhî, Muhammed b. Ahmed es-Sûsî, Abdurrahman b. Nâsır er-Rabâtî, amcası Hasan b. Muhammed el-Menûfî'nin bulunduğu hocalardan Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, usul-i fıkıh, ferâiz, kelâm, hadis ve usulü, kıraat, mantık, hesap ve ilm-i mikât alanında çeşitli eserler okudu (*Ķabes*, IV, 1421). Kettâniyye tarikatının kurucusu Muhammed b. Abdülkebir el-Kettânî'den el alan babası vasıtasıyla tasavvuf çevreleriyle tanıştı, Kettâniyye Zâviyesi'ndeki dersleri takip etti. Babasıyla birlikte 1926'da Fas'a, 1929'da Rabat'a gitti. 1938 yılına kadar Miknâs'ta öğrenimini sürdürdükten sonra Fas'a geçerek Karaviyyîn Medresesi'ne girdi. Liseyi bitirmesinin ardından yüksek kısmın şer'iyye bölümünden mezun oldu (1943). Buradaki hocaları arasında Muhammed b. Abdülkâdir b. Süde, Muhammed Abdülhay el-Kettânî, Muhammed b. Arabî el-Alevî, Muhammed Cevâd es-Sikillî, Abdülazîz b. Hayyât gibi âlimler bulunmaktadır. Ayrıca Ayderûs b. Sâlim b. Ayderûs el-Hadramî el-Bâ Alevî, Muhammed Râgîb et-Tabbâh gibi Hicaz ve Suriye ulemâsından icâzet aldı.

Menûfî, Karaviyyîn Medresesi'nden mezun olduktan beş ay sonra yeni açılan Miknâs Enstitüsü'ne müderris tayin edildi. Burada Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, hadis, siyer, Maġrib tarihi dersleri verdi. 1954 yılında Fas'ın bağımsızlığıyla ilgili olaylar yüzünden sürgüne gönderildi ve hapse atıldı. 1956'da Fas bağımsızlığını kazanınca tekrar enstitüdeki görevine döndü. 1959-1961 yılları arasında müfettişlik yaptı. 1961'de Rabat'ta el-Hizânetü'l-Âmme'de, ertesi yıl el-Hizânetü'l-Haseniyye'de çalışmaya başladı. 1970'te Kültür ve Eğitim Bakanlığı'nda yazma eserler bölümü başkanlığına getirildi.

1974'te tekrar el-Hizânetü'l-Haseniyye'deki görevine döndü. Ayrıca ülkedeki birçok kütüphanede çalışmalarda bulundu ve kataloglarını hazırladı. Fas'ın ilim ve kültür tarihi alanındaki hizmetlerinden dolayı çeşitli nişan ve ödülleri alan Menûfî için 1986'da *Fi'n-nehḍa ve't-terâküm: Dirâsâtü fi târihi'l-Maġrib ve'n-nehḍati'l-'Arabiyye mühdât li'l-üstâz Muhammed el-Menûfî* adıyla bir armağan kitap hazırlandı (Dârülbeyzâ 1986). 1988-1989 öğretim yılından itibaren başladığı üniversite hocalığı sürecinde Rabat ve Fas'taki külliyyetü'l-âdâblarda ders verdi. 20 Ağustos 1999'da vefat etti.

Eserleri. 1. *el-'Ulûm ve'l-âdâb 'alâ 'ahdi'l-Muvahħhidîn* (Titvân 1369/1950; Rabat 1397/1977). Daha sonra *Ĥaḍâretü'l-Muvahħhidîn* adıyla genişletilmiş bir baskısı yapılmıştır (Dârülbeyzâ 1989). 2. *Rekbü'l-ħâcci'l-Maġribî* (Titvân 1953). Maġrib'den yapılan hac seferleri ve bu vesileyle icra edilen resmî törenler, uygulama ve gelenekler hakkında belgelere dayalı bir çalışmadır. 3. *Mezâhiru yaḳazâti'l-Maġribi'l-ħadîṣ* (Rabat 1973; Beyrut 1985). Fas'taki uyanış ve islah hareketleri, yönetim, ordu, kültür, eğitim, basın ve yayın alanlarındaki yeniliklerle ilgilidir. 4. *Veṣâ'ik ve nuṣuṣ 'an Ebi'l-Ĥasan 'Alî b. Menûfî* (Rabat 1976). Miknâs meşâyihinin şeyhi olan büyük atası ve soyuna dairedir. 5. *Varâḳât 'anî'l-ħaḍâreti'l-Maġribiyye fi 'aṣri Benî Merîn* (Rabat 1980; genişletilmiş ikinci baskı, Dârülbeyzâ 1996). 6. *Münteħabât min nevâdiri'l-maḥṭtât bi'l-Ĥizâneti'l-Ĥaseniyye bi'r-Rabât* (Muhammediyye 1978). Kraliyet Kütüphanesi'ndeki 252 yazma eser ve belge hakkındadır. 7. *Delîlü maḥṭtâtî Dâri'l-kütübî'n-Nâsriyye bi-Temġrât* (Muhammediyye 1978). 8. *el-Meṣâdirü'l-'Arabiyye li-târihi'l-Maġrib* (I, Dârülbeyzâ 1983; II, Muhammediyye 1989; III, Rabat 2001). Başlangıçtan günümüze kadar genel tarih, biyografi, fihrist, icâzetnâme, ensâb, seyahatnâme, divan, künnâş, risâle, fetâvâ ve nevâzil gibi Maġrib tarihine dair bilgilerin yer aldığı çalışmalarla ilgilidir. 9. *Fehârisü maḥṭtâtî'l-Ĥizâneti'l-Ĥaseniyye* (I. cilt, Rabat 1983). 10. *Târihu'l-virâḳati'l-Maġribiyye* (Dârülbeyzâ 1991). Muvahhidler'den Alevîler'in sonuna kadar Maġrib'de kâğıt ve yazma sanatıyla ilgili istinâh, süsleme vb. konular hakkındadır. 11. *Mektebetü'z-Zâviyeti'l-Ĥamziyye* (baskı yeri ve tarihi yok). Tâfilâit bölgesinde Sîdî Hamza Zâviyesi Kütüphanesi'nin kısa tanıtımı ve katalogunu ihtiva eder.

12. *et-Târîhu'l-Endelüsî min hîlâlî'n-nuşûş* (Dârülbeyzâ 1412/1991). Çeşitli kaynaklardan Endülüs İslâm tarihinde siyasî, ekonomik ve sosyal olaylarla ilgili seçme metinleri ihtiva eden bu çalışma diğer bazı müelliflerle birlikte yapılmıştır. 13. *Ḳabes min 'atâ'i'l-maḥtûti'l-Mağribî* (I-IV, Beyrut 1999). Mağrib'de başta mushaf-ı şerif olmak üzere *Şaḥîḥ-i Buḥârî*, *eş-Şifâ*, mevlidler, methiyeler ve diğer çeşitli kitaplarla ilgili yazmaları, kütüphaneler ve katalogları, çeşitli konularla ilgili belgeler hakkında bilgi ve metinleri ihtiva eder. Büyük ölçüde yayımlanmış makalelerine dayanan eserin sonunda müellifin otobiyografisi yer alır.

İbnü'l-Yemânî diye tanınan Hasan b. Tayyib el-Hazrecî el-Miknâsî'nin *et-Tenbihü'l-mu'rib 'ammâ 'aleyhi'l-ân ḥâlû'l-Mağrib* adlı eserini neşreden Menûnî (Rabat 1994) ansiklopedik şahsiyetini yansıtan Mağrib tarihine, ilim ve kültür hayatına dair çok sayıda makale ve tebliğ kaleme almıştır. Bunlar arasında Fas eğitim tarihi ve kurumları, mushaf-ı şerif, *Şaḥîḥ-i Buḥârî*, *eş-Şifâ*, Kur'an ilimleri ve hadis yazmaları, Arap yazısı, na't-ı şerifler üzerine yaptığı hacimli çalışmalar yanında Fas'taki kütüphaneler ve katalogları ile tanınmış bazı şahsiyetlerin biyografileri önemli yer tutar (çalışmalarının bir listesi için bk. *Ḳabes*, IV, 1439-1462).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed el-Menûnî, *Ḳabes min 'atâ'i'l-maḥtûti'l-Mağribî*, Beyrut 1999, IV, 1407-1464; Ömer Efâ, "A'mâlü'l-üstâz Muḥammed el-Menûnî fi mecâlî't-türâşi'l-maḥtûti", *a.e.*, IV, 1465-1471; Abdullah b. Abbas el-Cerârî, *et-Te'lif ve nehḍatühü bi'l-Mağrib fi'l-ḳarni'l-îşrin*, Rabat 1406/1985, s. 261-264; Muhammed Mes'ûd Cûbrân, "el-Faḳîhü'l-mü'errîḥ Muḥammed b. 'Abdilhâdî el-Menûnî fi mesîreti ḥayâtihi ve tabâ'i'i âşârihi", *el-Menâhil* (nşr. Vizâretü's-sekâfeti'l-Mağribiyye), sy. 56, Rabat, ts., s. 255 vd.; *el-Miškât* (Menûnî özel sayısı), sy. 34-35, Vücdde 2001; "el-Menûnî bi-ḳalemihî", *MMMA* (Kahire), XLV/2 (1422/2001), s. 117-187 (*Ḳabes min 'atâ'i'l-maḥtûti'l-Mağribî* adlı eserindeki otobiyografisinin tekrar neşridir); *Da'vetû'l-ḥaḳ* (nşr. Vizâretü'l-evkâfi'l-Mağribiyye), sy. 370-371, Rabat 2002-2003.

AHMET ÖZEL

MENZİL (المنزل)

Süreklilik kazanmış hal veya sülûkün mertebeleri anlamındaki makam teriminin derecelerini ifade eden tasavvuf terimi (bk. MAKAM).

MENZİL (منزل)

Osmanlı Devleti'nde resmî haberleşmeyi sağlayan posta teşkilâtı ve ordunun konaklama noktaları için kullanılan bir terim.

Sözlükte "inmek, konaklamak, misafir olmak" anlamındaki nüzûl kökünden türemiş bir mekân ismi olan menzil "ev, konak; iki konak arası, bir konak yol; posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu mahal" mânalarına gelir. Osmanlı Devleti'nde daha çok resmî haberleşmeyi sağlayan posta teşkilâtını ifade eder. Ulakların, postacıların bulunduğu yere *ça-parhâne* de denmiş ve bu tabir Farsça'ya geçerek "postahane" karşılığında kullanılmıştır. Ortaçağ İslâm ve Türk devletlerinde *berîd*, *Moğollar* ve *İlhanlılar*'da yam adı altında görülen haberleşme teşkilâtı, Osmanlı Devleti'nde her ikisinden de faydalanılmak suretiyle tesis edilmiş olan menzil teşkilâtı ile yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde haberleşme ilk önce ulaklarla ve ulak hükmü yoluyla sağlanıyordu. Ulaklar ihtiyaçları halinde hayvanlara el koyabilir, geçtikleri yerlerde hayvanlarının ve kendilerinin iâşesi temin edilirdi. Hareket serbestliği olan ulakların ellerindeki ulak hükmünü kullanarak halka eziyet etmeleri üzerine Kanûnî Sultan Süleyman döneminde 946'da (1539) Vezîriâzam Lutfi Paşa menzil sistemini yeni baştan teşkilâtlandırdı. Belirli noktalarda menzil adıyla konaklama istasyonları kurulup çevre ahalisi de menzili tayin edilerek yeni bir haberleşme sistemi oluşturuldu. Ülkenin her tarafına ulaşan yolların merkezi İstanbul olup Anadolu ve Rumeli yönlerinde üç ana kola ayrılırdı. Bu ana kollar da birbirine tâli yollarla bağlanırdı.

Devlet tarafından bir yerin menzil tayin edilebilmesi için normal zamanlarda ulakların sıkıntı çekmemesi ve seri haberleşmeyi önleyecek derecede iki menzil arasının birbirine uzak mesafede bulunması rol oynardı. Ayrıca sefer esnasında ordunun dinlenmesi ve iâşe akışının kolayca yapılabilmesi, menzil noktalarının tesbitinde belirleyici olurdu. Konaklama noktaları birbirine eşit uzaklıklarda olmayıp her bir menzil coğrafi şartlara, emniyetin ve menzil ihtiyaçlarının sağlanabileceği yerlere göre değişik mesafelerde kurulmuştu. Menziller, ana ve tâli yollar üzerinde haberin çabucak yerine ulaşırı-

labilmesi için üç saatten yirmi sekiz saate kadar olan mesafelerde tesis edilmiştir. Doğrudan menzil tayin edilmeyen, fakat ulakların uğramak zorunda kaldıkları mahallerde ahalinin ulaşım ihtiyacını karşılamak zorunluluğu vardı.

Menziller, başlangıçta eyaletlerin durumu ile serhadlerde elde edilen bilgileri devlet merkezine bildirmek ve hükümetin emirlerini gereken yerlere ulaştırmak için kurulmuştu. Daha sonraları ordunun sefer esnasında iâşesinin temini, özel haberleşmeler, şehirler arasında irtibatın ve nakliyenin sağlanması gibi amaçlara da yönelmiştir.

Fonksiyonları içerisinde en önemlisi askerî gaye için kullanılmaları olan menziller ordunun sevk ve iâşesinin temini gibi konularda önemli rol oynamıştır. Sürekli savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti'nde menziller, orduların yiyeceğinin temini hususunu ana unsur olduğu gibi merkezle olan haberleşmenin sağlanmasında da önemli bir yere sahiptir. Osmanlı ordusu sefere çıkmadan önce konaklayacağı yerler tesbit edilir ve oraların kadılarına gönderilen emirle belirtilen malzeme ve yiyeceklerin menzillere getirilmesi istenirdi. Ancak ordunun sefer esnasında kullandığı yol ve konaklarla ana yollar üzerindeki menziller genelde birbirinden farklı olurdu. Bunda büyük ihtimalle haberleşme menzillerinin çoğunlukla yerleşim alanlarında bulunması, bu yerleşim yerlerinin gerek su bakımından gerekse coğrafi yönden büyük orduların konaklamasına müsait olmaması rol oynamıştır.

Yabancı devlet elçileri Osmanlı ülkesine girdikten sonra menzillerde konaklayabilirlerdi. Bu durumda masraflar devlet tarafından ödenirdi. Osmanlı elçilerinin yabancı ülkelere gidişinde de menzillerdeki giderleri menzilciler tarafından karşılanır ve bu masraflar menzilcilerin vergilerinden düşülürdü. Devlet ileri gelenleri ve devlet tarafından bir görevle gönderilen memurlar da menzillerden yararlanırdı. Zaman zaman menziller özel haberleşmeler için kullanılmış olsa da aslında bu yasaktı. Sivil haberleşme genellikle kervanlar aracılığıyla gerçekleştirilirdi.

Menziller defterdarlık kalemlerinden mevkufat kaleminde yer alan menzil halifelğine bağlı idi. Bütün menzillerin denetimi ve malî sorumluluğu menzil halifelğine aitti. Menzillerle ilgili meseleler mevkufat defterlerine bakılarak karara bağlanır ve ona göre hareket edilirdi. Bir